

Роль освітньо-інтелектуального потенціалу в подоланні кризи

УДК 331.36

Маркова Н. С., к. е. н., доцент ХНЕУ

I. Вступ. Комплекс суспільно-економічних та політичних проблем, що охопили країну, починаючи з 2007 р., а також світова криза відобразилися у виникненні та розгортанні негативних явищ, відголоски яких не можуть вгамуватися ще й досі, міцно тримаючи майже всі суспільно-економічні інституції. Апелюючи до світових рейтингів, можна наступним чином охарактеризувати сьогоднішнє положення України в міжнародному співтоваристві: за рейтингом розвитку потенціалу вона посідає 85 місце серед 182 країн світу, за глобальним індексом конкурентоспроможності – 82 місце серед 133 країн, за індексом складності податків – 181 місце серед 183 країн, за екологічним показником виробничої діяльності – 87 місце серед 163 країн, за індексом сприйняття корупції – 147 місце серед 180 країн [1]. Визначаючи стратегічні пріоритети розвитку української економіки в контексті світового простору слід орієнтувати зусилля на використанні міці інтелектуального потенціалу країни, що дозволить позиціонувати її як експортера високих технологій.

II. Постановка завдання. Науково-дослідні доробки в сфері антикризового управління належать авторству таких вчених, як Барінов В. А., Василенко В. О., Коротков З. М., Лігоненко Л. О., Макаренко І. О., Пушкар О. І., Семенов Б. Д., Уткін Є. А., Шепеленко Г. І. Щодо специфіки формування інтелектуального потенціалу країни, його ідентифікації та вимірювання, то вагомий внесок в їх дослідження та практичну апробацію здійснили такі вітчизняні вчені, як Багрова І. В., Богиня Д. П., Гавкалова Н. Л., Мусіна Л. О., Шевчук О. Б. Проте використання інтелектуально-освітніх можливостей задля запобігання й виходу країни з кризи в роботах вчених не розглядається. Тому робота є актуальною та своєчасною через наявність прогалин у вітчизняній науці відносно створення передумов розвитку країни за рахунок використання інтелектуального потенціалу нації.

Внутрішні протиріччя світової кризи спричинили специфічний кризовий характер в Україні, який визначається низьким рівнем чутливості до викликів сьогодення, можливості розвитку, які надає криза.

В підтвердження даної тези Осипов Ю. М. зазначає: “Без кризи немає розвитку, немає якісних перетворень <...> Криза – неодмінна передумова та умова якісного стрибку” [2]. Використовуючи такий підхід до уявлення кризи, визначимо роль освіти, науки й технологій у створенні умов для формування конкурентних переваг України на світовому ринку за рахунок використання інтелектуально-освітнього потенціалу.

III. Результати. Визначаючи рівень конкурентоспроможності України слід відокремити її основні конкурентні переваги: по-перше, високий потенціал сировинних галузей, по-друге, розвиток хімічної та металургійної галузей і, по-третє, високий інтелектуальний потенціал населення, що має невичерпні можливості для використання, накопичення та трансферу. Акцентування уваги на останній дозволяє перейти від країни, експорторієнтованої на сировині, до країни, що позиціонує себе в області інформаційно-інтелектуальних технологій та наданні послуг, використовуючи досягнення четвертого технологічного укладу. Враховуючи рівень розвитку виробничої бази вітчизняних підприємств, аналізуючи показники їх господарської діяльності та ступінь використання інформаційних технологій, більшість дослідників відносять нашу країну до третього технологічного укладу, що був актуальним для всіх розвинутих країн світу до 80-90-х рр. минулого століття й характеризується використанням машин, механізмів й технологій ручної та мехінізованої праці.

Використання закордонного досвіду в досягненні високих результатів суспільно-економічного та політичного розвитку є свідченням проведення продуманої політики не тільки у сфері модернізації, технологізації, інформатизації та комп'ютеризації виробництва підприємств, але на мезо- та макрорівні, торкаючись всіх суміжних галузей та державних інституцій. При цьому пріоритет необхідно здійснити на випереджальний розвиток інтелектуаломістких галузей, що за характеристикою охоплює чотири групи галузей [3]: 1) наукомісткі галузі, у продукції яких втілені новітні досягнення науки й техніки (атомна енергетика, впровадження альтернативних джерел енергії, виробництво ЕОМ і промислових роботів, створення нових матеріалів, освоєння ресурсів Світового океану); 2) галузі складної комплексної зборки, що вимагають передової технології й високої кваліфікації робочої сили (виробництво засобів зв'язку, очисного й конторського устаткування, верстатів із числовим програмним управлінням); 3) галузі, пов'язані з

підвищенням рівня споживчого попиту (виробництво модного одягу, меблів, побутової техніки); 4) галузі інформації (індустрія інформаційних послуг). Загальним для всіх зазначених галузей є висока частка доданої вартості в створюваному продукті.

Їх розвиток обумовлений як використанням здобутків вчених й новаторів виробництва, наданням сприятливих умов для проведення НДДКР, так і вмілим позиціонуванням їх на міжнародному ринку товарів та послуг.

Політика врахування розумово-творчих здібностей людей повинна проводитися в тісному взаємозв'язку з природно-кліматичними можливостями та ментальними особливостями країн, що має назву стійкого розвитку, стратегія якого зараз реалізується в країнах Європейського Союзу. В якості ключових індикаторів, що характеризують дану стратегію обрано наступні: рівень соціально-економічного розвитку, стійке споживання та виробництво, соціальна інтеграція, демографічні зміни, охорона здоров'я, зміни клімату та енергії, стійкий розвиток транспорту, природні ресурси, глобальне партнерство, ефективне управління. Якщо оцінювати ситуацію за поданими індикаторами, то впродовж останніх десяти років для країн союзу характерна неоднозначна ситуація, основні тези якої можна подати в наступному: підвищення рівня ВВП на душу населення та ефективності використання різноманітних ресурсів; скорочення рівня енергоспоживання транспорту; збільшення середнього віку населення та кількості зайнятих осіб похилого віку; збільшення ризику бідності населення окремих країн та верств населення; несприятливі тенденції в сфері зміни клімату та споживання енергії; несприятливість ситуації в наданні соціальних трансферів населенню.

Апроксимація досвіду країн ЄС можлива лише з поправкою на національну ментальність, територіальне розташування та нинішню позицію України в міжнародному поділі праці і ринків.

Розгляд положення нашої країни в контексті даного дослідження проведемо на прикладі ряду показників освіти, науки й технології. Так, в табл. 1 представлені статистичні дані щодо рівня освіченості населення в розрізі України, деяких країн Європи та США, а в табл. 2 – науки й технології.

Таблиця 1

Дані щодо розвитку освіти у деяких країнах світу¹

Країни	Витрати на одного студента,	Державні витрати на освіту,
--------	-----------------------------	-----------------------------

	% від ВВП на душу населення				% від державних витрат			
	1999	2006	2007	2008	1999	2006	2007	2008
Франція	17,3	17,0	17,4	18,6	11,5	10,6	10,7	10,6
Естонія	20,9	- ²	20,0	26,0	15,4	- ²	13,9	14,2
Нідерланди	15,2	17,6	16,9	17,2	11,1	12,0	11,7	11,9
Швеція	22,3	24,3	25,0	26,1	13,6	12,7	12,7	12,9
США	17,7	21,8	22,0	22,4	- ²	14,7	14,1	13,8
Україна	- ²	- ²	- ²	- ²	13,6	19,3	20,2	- ²

¹ – наведено за [4]; ² – дані відсутні

Серед країн, що представлені в табл. 1, найбільший відсоток витрат на одного студента від ВВП спостерігається в Швеції – майже чверть витрат на душу населення – з постійним збільшенням значення.

Найбільший відсоток витрат на освіту в структурі загальних державних витрат в 1999 та 2008 рр. характерний для Естонії, а в 2006-2007 рр. – України. В статистичних показниках Всесвітнього банку показники освіти знаходяться на рівні показників розвинутих європейських країн. Проте існує ряд проблем й труднощів розвитку цієї важливої галузі – базису економіки знань. Так, в посланні Президента України В. Януковича до Українського народу [5] зазначено про необхідність проведення змін підходів державної політики в освітньо-науковій сфері, що надасть можливість скористатися перевагами інтелектуального потенціалу в інтересах народу України, а також оперативно виправити недоліки і припинити негативні тенденції.

Важливим кроком в даному напрямі повинно стати вдосконалення системи оцінювання знань і навичок, набутих в процесі навчання, інструментом реалізації чого має слугувати система зовнішнього незалежного тестування.

При розгляді рівня розвитку вищої освіти важливим індикатором виступає рейтинг університетів світу.

Так, жоден вітчизняний ВНЗ не входить до рейтингу п'ятиста кращих вищих навчальних закладів світу. Причому їх кількість занадто велика порівняно з іншими країнами світу: якщо в Україні підготовку фахівців із вищою освітою здійснює 881 вищий навчальний заклад, то в Німеччині – 72, Франції – 71, Великобританії – 113.

В контексті запровадження болонського процесу стратегічним напрямом в інтеграції системи освіти й науки виступає розробка національної системи кваліфікацій, яка в європейських країнах налічує 8

рівнів, в Україні планується створити дев'ять, що не відповідатиме універсальності підходу оцінки рівня професіоналізму працівників.

У сполученні з людськими здібностями інвестиції сприяють створенню нових конкурентних переваг, тому що в умовах глобалізації найбільш важливим результатом людської діяльності стає основний фактор сучасного економічного розвитку – знання, які втілюються в інтелектуальний продукт, що визначає економічне становище країни у світовій ієрархії держав.

Таблиця 2

Дані щодо розвитку науки й технології у деяких країнах світу¹

Країни	Витрати на наукові розробки та дослідження, % від ВВП				Відсоток високотехнологічного експорту від загального експорту промислових товарів			
	1999	2006	2007	2008	1999	2006	2007	2008
Франція	2,16	2,1	2,04	2,02	22	21	19	20
Естонія	0,68	1,14	1,11	1,29	13	20	12	11
Нідерланди	1,96	1,78	1,72	1,63	33	29	26	22
Швеція	3,61	3,47	3,61	3,75	21	16	16	16
США	2,66	2,65	2,72	2,82	34	30	29	27
Україна	0,97	0,95	0,85	- ²	4	3	4	3

¹ – наведено за [4]; ² – дані відсутні

За цими двома показниками Україна посідає останнє місце серед країн, що аналізуються. Найбільший відсоток витрат на наукові розробки та дослідження спостерігається в Швеції. Найбільший рівень високотехнологічного експорту має США, який щороку скорочується. Сировинна орієнтація галузей України цілком пояснює 3-х відсоткове значення високотехнологічного експорту, що не є свідченням тільки зовнішньоекономічної політики, а відбиває сутність відношення держави до формування соціально-економічної безпеки за рахунок розвитку інтелектуального потенціалу.

IV. Висновки Результати кризових явищ, що притаманні Україні, ряду країн ЄС повністю підтверджують тези про те, що, по-перше, спад діяльності надає площину для розвитку, відкриваючи перспективи для використання прихованих можливостей, по-друге, виживають в період рецесії ті, хто має максимум конкурентних переваг на світовому ринку за рахунок використання інтелектуально-розумових здібностей працівників й розроблених за їх рахунок новацій виробничого, технологічного, маркетингового, менеджерського, фінансового, логістичного характеру.

Таким чином, синтез природного багатства, вигідного місцезросташування й інтелектуально-освітнього надбання країни уможливорює створення конкурентоспроможної країни, здатної не бути донором дешевої робочої сили та копалин, а вигідно використовувати існуючі можливості. При цьому інтерес повинен орієнтуватися на створенні наукомістких технологій та управлінському вмінні їх вигідної реалізації.

Література

1. Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року [Електронне видання] // Режим доступу: <http://www-rada.univer.kharkov.ua/files/strategy.pdf>
2. Осипов Ю. М. Теория хозяйства. Учебник в трех томах. Т. 3. – М.: МГУ, 1998. – с. 92.
3. <http://japanscience.ru/ekonomicheskoe-polojenie-yaponii-v-1981-g.htm>
4. <http://data.worldbank.org>
5. Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу (з Експертною доповіддю НІСД “Україна ХХІ століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації”) / укладач А. В. Єрмолаєв. – К.: НІСД, 2010. – 128 с.